

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CERCETĂRII ȘI TINERETULUI
UNIVERSITATEA „LUCIAN BLAGA” DIN SIBIU
FACULTATEA DE LITERE ȘI ARTE

**LIMBAJUL METAFORIC
AL ROMANULUI ROMÂNESC AL ANILOR '80**

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

- în limba română -

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:

Prof.univ.dr. D.H.C. VICTOR V. GRECU

DOCTORANDĂ:

ANA-MARIA STĂNICĂ

SIBIU
2008

CUPRINS

ARGUMENT	4
CAPITOLUL I – DISCURSUL CRITIC AL LIMBAJULUI METAFORIC - DELIMITĂRI TEORETICE	9
1.1 Considerații preliminare.....	9
1.2. Repere ale romanului românesc al anilor '80: Optzeciștii”.....	15
1.3. Procedee stilistice de ambiguizare a limbajului romanelor anilor '80...	21
1.4. Scriitura postmodernă.....	25
1.5. Metafora corporalității în postmodernism.....	30
1.6. Metafora frontierei.....	39
CAPITOLUL II – TIPURI DE ÎNCIFRARE ÎN ROMANELE ANILOR '80...	48
2.1. ÎNCIFRAREA DE TIP METAFORIC.....	49
2.1.1. Istoria ca metaforă a salvării de cenzură	50
2.1.2. Istoria ca metaforă a incertitudinii	62
2.1.3. Metafora „Marii Cărți”	70
2.1.4. Figura maternă - metaforă simbolică	88
2.2. ÎNCIFRAREA DE TIP ALEGORIC ȘI PARABOLIC	94
2.2.1. <i>Viziunea vizuinii</i> – un „bestiar” modern.....	95
2.2.2. Silviu Angelescu – <i>Calpuzanii</i> , parabolă modernă despre putere, istorie și morală.....	104
2.2.3. <i>Viața pe un peron</i> – parabolă despre veghea rațiunii.....	112
2.2.4. <i>Biblioteca din Alexandria</i> – parabolă a decrepitudinii comuniste.....	120

CAPITOLUL III – MĂRCI ALE DISCURSULUI ÎN ROMANELE OPTZECISTE.....	130
3.1. IRONIA.....	130
3.1.1. Dislocarea ironică a modelului narațiunii omnisciente.....	131
3.1.2. Dislocarea ironică a modelului romanului istoric.....	141
3.1.3. Deconstrucția ironică a unui mit de circulație universală....	155
3.2. METONIMIA	164
3.2.1. <i>Arta conversației</i> și arta de a gândi conversația	164
3.2.2. Augustin Buzura și stratagemele sale metonimice.....	171
3.3. ADRESABILITATEA	180
3.4. ALTE MIJLOACE DE EXPRESIVITATE	194
3.4.1. Liste expresive	195
3.2.2. Discursul indirect liber	202
3.2.3. Oralitatea	206
3.2.4. Simbolurile.....	216
3.5. ALTE ROMANE	222
CAPITOLUL IV – PRELIMINARII LA O REDESCOPERIRE A FUNCȚIEI RECEPTORULUI	237
4.1. RECEPTOR /VS./ TEXT.....	237
4.1.1. Funcțiile receptorului	239
4.1.2. Criticul literar	243
4.2. RECEPTAREA ROMANELOR ÎN CONTEMPORANEITATEA ȘI POSTERIORITATEA LOR.....	246
4.3 REFLECȚIA ÎN OGLINDĂ.....	280
CONCLUZII.....	285
BIBLIOGRAFIE.....	293

Punctul de plecare, în redactarea acestei lucrări asupra limbajului metaforic, l-a constituit definiția amplă dată de Aristotel metaforei, ce înglobează metonimia, sinecdoca, ironia – toate, alunecări de la sensul literal spre cel figurativ. Ca orice investigație, și cea de față, a fost un proces îndelungat ce a necesitat căutări, încercări repetate, ipoteze, formule, din dorința de a atinge ținta propusă la începutul drumului. Un deceniu de roman, precum a fost cel al anilor '80, nu poate fi epuizat prin studierea operelor a 20 de autori (câți s-au putut reține în lucrarea de față, printr-o opțiune subiectivă), dar se poate accentua, în schimb, ideea orizontului de receptare, polivalența limbajului metaforic și condiția ontologică a acestui gen popular și proteic deopotrivă. Literar vorbind, un roman se poate genera din realitatea imediată, pentru a aspira la esențele timpului absolut, un altul împrumută alegoric masca istoriei pentru a se adresa prezentului.

Analiza limbajului metaforic al romanului românesc al anilor '80 s-a născut din confruntarea cu situații și probleme insuficient abordate de exegeză și din dorința de a cerceta structura stilistică a romanelor optzeciste, mai puțin evaluate din punctul de vedere al organizării lor interne. Cercetarea stilului scriitorilor, care au publicat în ultimul deceniu al comunismului, își propune, prin abordări pe diferite niveluri stilistice, să redescopere și să redefiniească particularitățile expresive și originalitatea fiecărei opere în parte. Prin intermediul unei investigații comparativ-analitice a unei generații, se pot contura trăsăturile generale, punctele comune în evoluția unei mișcări literare, dar și deosebirile, selectate din operele ce aparțin, tematic și stilistic, esteticii generale ale acesteia.

Oportunitatea cercetării de față este motivată de lipsa unei lucrări ample și sistematice despre metaforicitatea limbajului prozei anilor '80. Studiile anterioare au avut în vedere, cu precădere, structurile narrative ale romanelor și doar, adiacent, elementele lor de expresivitate. Analiza aspectelor generatoare de limbaj metaforic, are, ca prim scop, elucidarea conceptului raportat la textul literar. Prin urmare, s-a considerat că, fiind rezultatul unui transfer de sens de la denotativ la conotativ, metafora poate fi pusă în relație cu imaginea artistică și cu simbolul. Tocmai această amplitudine o distinge de ceilalți tropi, căci ea nu se epuizează într-o expresie imediată, ci poate deveni chiar o amplă figură textuală, prin intermediul căreia cititorul pătrunde și se pătrunde de semnificațiile adânci ale textului. Așadar, una din funcțiile sale importante este aceea de a extinde sensul de la cognitiv la afectiv. Cercetarea urmărește

principalele aspecte care să releve faptul că metafora nu este doar un mijloc de cunoaștere, ci și condiție a cunoașterii, ea deținând un loc privilegiat între tropi.

Definirea *limbajului metaforic* se bazează pe conceptul de *limbaj artistic*. Acesta, deși descinde din limbajul obișnuit, se caracterizează prin originalitate și capacitatea de a selecta și de a prelucra cuvântul, ca să devină expresiv. În demersul descrierii lui, se are în vedere opoziția cu limbajul științific, ale cărui trăsături sunt claritatea, precizia, traductibilitatea, transparența, constanța în timp, semnificațiile obiective, utilizarea rutinară a limbajului, tranzitivitatea, densitatea logică. Limbajul metaforic este eterogen, reflexiv, conotativ, intraductibil, ambiguu, plurivoc, expresiv, sugestiv, inefabil, opac, el evoluând spre o simbolicitate accentuată. Acesta se integrează în dinamica semantică a contextului, deoarece, în proză, cuvântul „se dezvoltă”, adică afectează un segment mai vast decât contextul învecinat. Având în vedere că, rareori, termenul figurat rămâne izolat într-un microcontext, figurile care determină metaforicitatea limbajului, au funcția de structurare a discursului și, implicit, de orientare a lecturii.

Aceasta este ideea care, considerăm, conferă unicitate demersului de față: evoluția metaforei, a metonimiei, a parabilei, a alegoriei sau a ironiei de la nivelul semantic la cel textual, ele devenind, în proza optzecistă, adevărate figuri textualizante. Efectele acestei transformări oscilează între *ambiguizare* (adâncire semantică, deschidere spre interpretări multiple) și *transparență* (expunerea mecanismelor conotației). În această situație, interesul va fi suscitată de interpretantul textual, ca element al funcționării metaforice a limbajului.

Motivul, care a condus la conturarea acestei teme, a fost confruntarea cu un subiect insuficient tratat în studiile dedicate prozei, în general, și celei optzeciste, în particular: expresivitatea limbajului. Analizând acest aspect al romanului optzecist, am remarcat polifonia lui stilistică dominată de metaforă, metonimie, alegorie, ironie, parodie. Acestea nu sunt doar simple figuri de stil, ci devin pilonii unor construcții ample, ele transformându-se, în funcție de opțiunile prozatorilor, în figuri textuale. În general, notațiile exegetice s-au limitat la a enumera principalele figuri de stil prezente în romane, fără a analiza în profunzime, motivația utilizării acestora. Elementele ce țin strict de narațiune, teme, motive, personaje au fost îndelung dezbătute și s-au bucurat de un larg interes din partea criticii literare

Obiectivele lucrării, concepută și structurată din perspectivă interdisciplinară, urmăresc să contureze următoarele aspecte: stabilirea surselor ce conferă limbajului caracterul său

metaforic, analiza principalelor trăsături ale romanelor optzeciste la nivel stilistic, compatibilitățile semantice la nivelul figurii generatoare de imagini inedite, relația de contiguitate de la cuvânt la context, evoluția figurilor ce țin de domeniul metasememelor spre cel al metalogismelor, conturarea rolului receptorului (avizat sau nu) în decodificarea limbajului metaforic.

Criteriul de selecție a romanelor care formează corpusul, pe baza căruia s-a conturat lucrarea de față, a fost acela al gradului de reprezentativitate în antologii, programe școlare sau exegeze, ținând cont și de faptul că în ultimii ani s-a manifestat un interes deosebit în a redescoperi literatura publicată în anii '80 (spre exemplificare, menționăm faptul că programa de limba și literatura română, pentru clasa a XII-a, prevede parcurgerea a minim două texte aparținând optzecismului, acestea regăsindu-se și în subiectele formulate pentru examenul de bacalaureat). Analizând limbajul metaforic al romanelor, publicate în deceniul al nouălea al secolului trecut, dorim să scoatem în evidență polifonia acestora, dominată de metaforă, metonimie, alegorie, ironie, parodie, citat, intertextualitate, oralitate ori limbaj colocvial.

În anii '80, publică trei generații de romancieri; prima, este cea a „tradiționaliștilor”, cu intenții realiste și perspectivă narativă omniscientă, al cărei principal reprezentant a fost Marin Preda; cea de-a doua, este analitică, intelectualistă și rafinată, avându-i ca exponenți pe Nicolae Breban, Augustin Buzura, Sorin Titel, Octavian Paler, Gabriela Adameșteanu; în paralel și de multe ori cu întrepătrunderi, care fac analiza dificilă, s-a constituit un al treilea model, cu premise postmoderniste, cu aspect mai pronunțat experimental, predispus la comutări de perspective și jocuri textuale, ai cărui reprezentanți sunt Mircea Nedelciu, Bedros Horasangian, Gheorghe Crăciun sau George Cușnarencu. Investigarea principalelor aspecte, urmărește evidențierea și demonstrarea atât a varietății de manifestare a textului în proză, cât și capacitatea scriitorilor de a recrea, prin limbajul metaforic, un conținut nou, pentru a justifica încadrarea într-o tipologie sau alta.

Din punct de vedere stilistic, romanele scriitorilor din primele două categorii se remarcă prin utilizarea metaforei, metonimiei, alegoriei, simbolului și parabolei ca mijloace de distragere a atenției cenzurii de la adevăratele teme ale cărților, de camuflare și încifrare a mesajului acestora pe care publicul l-a descifrat utilizând „cheile” pe care prozatorii înșiși le-au plasat strategic în subtext. Prozatorii generației '80 – textualistă și postmodernă – utilizează intertextualitatea, autoreferențialitatea, parodia, pastișa, ironia pentru a transmite publicului un

mesaj la fel de important și anume că literatura, arta în general, poate și trebuie să aibă în vedere și categoriile sociale marginalizate. Metaforele acestei generații sunt la fel de interesante și de productive, limbajul mustind de oralitate, argou ori exprimare agramată. Față de proza anterioară lor, textualiștii și postmoderniștii îi oferă cititorului rolul cel mai important, acela de co-participant la scrierea romanului, pentru a conștientiza atitudinea pe care trebuie să o aibă față de actul scrisului.

Utilizând când persoana I, când persoana a II-a, când persoana a III-a, deconstruind ironic narațiunea de tip obiectiv, încredințând funcția narativă unor personaje periferice ori necreditabile, relativizând perspectivele, prozatorii anilor '80 se adresează în permanență cititorului, provocându-l, prin întrebuițarea acestor stratageme, pentru a-l determina să reziste manipulării de factură politică și să aibă o viziune personală, să aibă libertatea de a gândi pe cont propriu într-o lume în care gândirea individuală era privită cu maximă suspiciune. În viziunea romancierilor optzeciști, nu doar scrierea, ci și lectura constituie un joc cu strategii multiple, cu frecvente întreruperi, dar și reluări ale firului epic, cu ezitări care, în cele din urmă, transformă textul într-un pretext al unui parteneriat între scriitor și cititor. Aceasta și datorită faptului că poziția criticii literare, față de limbajul romanelor optzeciste, a fost contradictorie, din motive ce depășesc contextul literar. Ca orice generație eterogenă, optzeciștii au suscitât vii polemici în exegezele vremii, motiv pentru care, un capitol aparte al tezei este dedicat celor mai importante dintre acestea, dar și modului în care prozatorii însși s-au aplecat asupra propriilor tehnici.

Plecând de la ideea că orice teorie se fundamentează pe alte teorii, noutatea demersului nostru constă în faptul că, în conturarea elementelor ce determină apariția limbajului metaforic, am avut ca punct de plecare criteriile lingvistice de constituire a figurilor de stil, pentru a ajunge la criteriile extralingvistice, la asocierile semantice specifice părților de vorbire și la interferența elementelor stilistice cu cele ale naratologiei. Procesul de metaforizare, realizat prin transfer metasememic, presupune și relația dintre prozator și lector.

Prin conturarea unor figuri de construcție, în proza anilor '80 se constată o mutație la nivelul modului de a gândi limbajul. Aceasta îmbogățește caracterul reflexiv al comunicării, deoarece se realizează atât la nivel intratextual, cât și la nivel extratextual. Intenționăm, astfel, să demonstrăm că interesul pentru cercetarea stilistică nu a scăzut, iar prin abordarea textului din perspectivă interdisciplinară, orice analiză poate să lărgescă orizontul de receptare a

romanului optzecist, adăugând elementelor deja consacrate (temă, structură, compoziție, motive) și particularități de ordin stilistic.

Integrarea lucrării în cercetarea de specialitate se poate materializa ținând cont de faptul că, în redactarea ei, se pleacă de la ideea că metafora, metonimia, ironia, parabola, alegoria nu sunt doar figuri la nivelul cuvântului, ci ele tind să devină adevărate figuri textuale, adevărați piloni, pe a căror soliditate se fundamentează edificiul unor romane reprezentative pentru literatura noastră din ultimii 50 de ani. Fiind prima cercetare științifică de această anvergură consacrată limbajului metaforic al romanelor unei generații, ea poate fi utilă tuturor celor interesați de potențialul artistic al prozatorilor de a prezenta (în general, sibilinic și subtextual) realitățile contemporane lor.

Pornind de la premisa că nicio lucrare nu e perfectă, ci perfectibilă, considerăm că cea de față aduce o contribuție importantă la cunoașterea în profunzime a fenomenului literar optzecist, datorită faptului că, în această perioadă, limbajul metaforic se alimentează din diferitele straturi ale limbii, constituind veriga ce le leagă și contribuie la interferarea lor; rezultă caracterul deschis și democratic al acestuia față de limitele obligatorii ale celorlalte limbi funcționale. În proza postmodernă a generației '80, lexicul metaforic ocupă întreg câmpul limbajului. În romanele lor, prozatorii au transformat categoriile formaliste (ambiguitate și autoreflexivitate) în mijloace cu care subiectul repune stăpânire pe limbaj, dezvăluindu-i mecanismele, posibilitățile ascunse, dar și limitele, spre o utilizare mai conștientă.

Lucrarea de față, concepută ca o prezentare analitico-descriptivă (valorizantă) a limbajului metaforic al romanului românesc al anilor '80, va pune accentul pe faptul că analiza, descrierea, metafora, povestirea, simbolul au fost împinse, în această perioadă, spre ultimele lor consecințe, până la limita sensului, actul creației devenind un subiect de meditație în sine, un proces lucid în care raporturile autor-narator-personaj-cititor suferă modificări și răsturnări spectaculoase, ignorându-se deliberat granița dintre genuri. Teoriilor mimetice și expresive ale literaturii li se substituie metafora oglinzilor paralele care își reflectă imaginile la nesfârșit. Autorul și lectorul cunosc regulile acestui contract ficțional și, în același timp, își recunosc complicitatea în vederea construirii unor posibile noi lumi.

Primul capitol, intitulat *Limbajul metaforic al discursului critic*, se justifică prin necesitatea de a prezenta, în ansamblu, tema cercetării ulterioare. Ne-am oprit asupra

principalilor factori ce determină apariția metaforicității limbajului și a procedeele de ambiguitate a acestuia. În general, în cazul romancierilor optzeciști, se poate discuta despre adaptarea operei la o nouă sensibilitate, la un nou raport între individ și societate, între scriitor și lume. În anii ultimului deceniu comunist, utilizarea limbajului metaforic s-a impus de la sine, fără eforturi mari, deoarece, apelând la metaforă, parabolă, alegorie sau ironie, prozatorii au reușit să eludeze cenzura, care, începând din anii '50, redusese romanul românesc la varianta sa proletcultistă. Ținând cont de faptul că metafora ambiguitatează și sensibilizează deopotrivă, romanele deceniului al nouălea utilizează, pe rând (sau împreună), metafora disprețului, pe cea a amenințării ori pe cea a ironiei și umorului, în funcție de talentul prozatorului și de mesajul ce se dorea a fi transmis cititorului.

Romanul optzecist are ca trăsătură dominantă, la nivel stilistic, metaforicitatea, ale cărei surse se află în ceea ce filozofii englezi numesc *vagueness*. Pentru a fi metaforic, limbajul romanului românesc al anilor '80, a fost, înainte de toate, ambiguu. Doar astfel, au putut trece de cenzură texte care au radiografiat sistemul, pentru a îi pune în evidență, de fapt, tarele. Sistemul comunist este criticat și prin intermediul parabolei și alegoriei, deoarece acestea sunt considerate varietăți ale metaforei, ele fiind utilizate pentru a imagina anumite obiective dificile ori pentru a face comprehensibil lectorilor modul de a gândi romanul și realitatea. Fie că asistăm la o narațiune în care personajele fac parte din lumea animală, fie că acțiunea romanului se petrece în vremurile fanariote, prozatorii își convoacă toți „aliații” literari, într-un pact clasic, pentru a încifra limbajul, făcându-l accesibil doar inițiaților.

În anii '80 se cristalizează un nou tip de limbaj literar: dublu, aluziv, esopic, metaforic ce pătrunde în interiorul romanului, fie ca formă de codificare și obscurizare a unui univers mitizant și al structurilor mentale colective, fie ca țintă de abordare perifrastică a socialului interzis, ceea ce presupunea o complicitate subtilă din partea cititorului. Discursul ambiguu, eficient estetic, de o mare subtilitate semantică, implică însă și un paradox la nivel ontologic. E de la sine înțeles că, pentru cititorul contemporan romanelor, ambiguitatea nu a fost ceva incomodant. Dimpotrivă, a fost acceptată ca un fenomen firesc, ca o regulă, nescrisă, a jocului dintre prozator și lector, deoarece totalitarismul impunea o codificare strictă pentru realizarea unei finalități estetice. Deși sistemul comunist a încercat inutil să-și construiască o mitologie proprie, fundamentată pe adeziune și manipulare, literatura a decantat o altă mitologie, a

rezistenței înregimentate, înzestrată cu o semantică ambiguă, diferită de transparența limbajului politic de lemn.

Textura metaforică a romanelor optzeciste nu implică doar o simplă problemă de limbaj și nu contravine nici universului specific, lumii închise care trăiește ardent, adesea în spații izolate și marginalizate, nici tipului uman în sufletul căruia mocnește flacăra pasiunilor autodevorante. Autoreflexivitatea, scriitura, ca notație în act a scriiturii, subiectivismul, ca reflex livresc, readuc pe scena prozei chestiunea mutațiilor combinatorii ale lirismului și realismului.

Optzeciștii formează generația care scrie „cu toate cărțile la vedere”, dar care se caracterizează prin utilizarea unui limbaj de o mare prospețime, a unui discurs extrem de direct ce face să se micșoreze, până la dispariție, distanța dintre cititor și lumea textului. Mircea Nedelciu, Bedros Horasangian, Gheorghe Crăciun, Sorin Preda, George Cușnarencu își propun să taie felii din realitate, revenind, în modul lor propriu, la idealul autenticist interbelic. Autenticitatea acestui tip de proză este efectul funcționării unei „aparaturi” textuale sofisticate, dominate de numeroase inovații la nivel stilistic. Considerăm că numele generic ar putea fi extins tuturor prozatorilor, ale căror romane au văzut lumina tiparului între 1980-1990, deoarece toți au utilizat limbajul drept armă împotriva nedreptăților sistemului.

O dominantă a romanelor optzeciste este aceea că adevăratele cărți anticomuniste, în care limbajul metaforic a atins apogeul în utilizare, au fost elaborate și au apărut în această perioadă în care cenzura devenise o instituție, încetând să mai fie doar un simplu concept. Marin Preda, Petre Sălcudeanu, Augustin Buzura, Octavian Paler, Eugen Barbu, Marin Sorescu ori Nicolae Breban au reușit să publice în acest deceniu romane în care critica la adresa sistemului era evidentă. Celălalt mod de a aborda romanul, care pleacă de la premise postmoderniste, cu aspect mai pronunțat experimental, predispus la comutări de perspective și la jocuri textuale, și-a propus să răstoarne barierele dintre arta elitistă și cea populară, dintre central și periferic (literar și extraliterar). Factorul coagulant a fost, în mod paradoxal, tocmai starea de anormalitate a „epocii de aur” cu omagiile sale deșănțate ori cu nefirescul revoluției culturale de inspirație asiatică. Proza, literatura în general, a fost o reacție de apărare.

În genere, și în cazul generației '80 se poate discuta despre o adaptare obiectivă și generală a operei la o nouă sensibilitate, la un nou raport dintre individ și realitate, dintre scriitor și lume. Dacă generațiile anterioare au încercat un efort recuperator care le trimitea

spre perioada interbelică, generația '80 este, prin excelență, adepta unui spirit novator. Nu îi lipsesc disponibilitățile ludice, parodia, citatul, intertextualitatea, livrescul, paginile de jurnal, limbajul colocvial, frust, democratizarea discursului, refuzul tranzitivității, accentul pe valoarea denotativă a cuvintelor, tehnica simultaneității și perspectiva cinematografică.

În capitolul al doilea, intitulat *Tipuri de încifrare în romanele anilor '80*, am întreprins o analiză a limbajului metaforic având în vedere tipul de încifrare (metaforică, alegorică, parabolică). Analiza limbajului metaforic al romanelor publicate în anii '80 presupune și o perspectivă interdisciplinară. Spațiul rezervat fiecărui fapt de natură stilistică este direct proporțional cu elementele de factură naratologică ce compun romanul. Expresivitatea textelor este determinată, într-o măsură covârșitoare, de raportul dintre perspectiva narativă și voce, deoarece variațiile primului termen, ce acționează pe același principiu ca și metafora, produc efecte la nivel stilistic. În romanele optzeciste, istoria este o metaforă a salvării de cenzură, dar și una a incertitudinii. Metafora frontierei și a liminalului fac parte din structura mai multor romane, căci acestea oferă posibilitatea exprimării unei atitudini politice, iar trecerea dincolo de aceste bariere înseamnă înfrângerea barierelor, a limitelor impuse de regimul totalitar.

Chiar și absența politicului din textul românesc este, în fapt, o atitudine politică. Imanența conjuncturalismului și implicarea personajelor în dezbaterăa ideii de Putere fac din *Biblioteca din Alexandria*, *Viziunea viziunii*, *Cel mai iubit dintre pământeni*, *Vocile nopții* romane politice, cu o permanentă valoare de actualitate, prin ideile, implicările, pasiunile și atitudinile autorului și personajelor, prin discursul interogativ al omului „sub vremuri” și chiar prin arhetipul vremurilor de restriște. Obiectelor simbolice oratorice ale sistemului: tribuna, catedra, tronul (semne dominante ce implică spații de mare concentrare umană), li se opune masa (de lucru) și scaunul (singurătății), reprezentând intimitatea, solitudinea, unicitatea creativă, exprimabile printr-o retorică a tăcerii. Mulțimea de obiecte din romanele optzeciste se constituie, ea însăși, într-o demonstrație stilistică.

Trăsătură stilistică esențială a romanului optzecist, polifonia, asupra căreia ne-am oprit în capitolul al treilea (*Mărci ale discursului în romanele optzeciste*), este elementul care îl diferențiază de cel anterior lui (a cărui trăsătură distinctivă este monofonia), deoarece aceasta nu mai desemnează doar o pluralitate de voci, ci și una de conștiințe și universuri ideologice. Polifonia conștiințelor este marcată de o multitudine de stiluri și tonalități. Romanul anilor '80

este unul cu o vocație plurivocală și pluristilistică, ce a fost mai puțin analizată în momentul apariției, motiv pentru care ne-am oprit asupra ei în lucrarea de față.

Se pot distinge mai multe tipuri de „straturi vocale”, dar predominante sunt două: „vocea” naratorului și cea a personajelor. Prima este esențială, dar adeseori impură, deoarece stilizează formele de narațiune orală și integrează diverse elemente ale discursului, care nu fac întotdeauna obiectul artei literare (scrieri morale, digresiuni savante, declamații retorice etc.). Acestei voci narative eteroclite i se adaugă stilurile personajelor, cu toate particularitățile lor. Ne referim aici la faptul că eroii romanelor utilizează adevărate dialecte sociale, limbajul lor reflectând jargonul profesional, vârsta și generația din care fac parte, apartenența (sau neapartenența) la structurile de autoritate.

Alături de metaforă, un alt element ce conferă expresivitate romanelor optzeciste (diferențiindu-le de cele anterioare) îl constituie ironia. Ca procedeu stilistic, reciclat tipic postmodern în anii '80, aceasta este utilizată cu scopul de a regândi omnisciența naratorului de tip tradițional. În romanul realist, omnisciența era caracterizată prin invizibilitate, acum, metoda ia act de sine și își anunță, în consecință, prezența, își dezvăluie modalitățile de acces la informație, își scoate în evidență puterile neverosimile, dar își recunoaște și eșecurile. Chiar dacă omnisciența devine vizibilă și se anunță ca atare, nu înseamnă că ea încetează să funcționeze, ci e tot mai mult una jucată, mimată; există un subtext *ironic* al acestei resuscitări, care nu este totuși scutită de ambiguitatea căderii în nostalgie. În ciuda tuturor acestor schimbări, pe care imperativele autenticității le scot în evidență, vechiul artificiu al atotștiinței naratorului, marcat ironic, nu e îndepărtat din panoplia de procedee ale optzeciștilor. Nu numai modelul narațiunii omnisciente este dislocat de prozatorii acestei perioade, ci și modul de a gândi romanul istoric, de a îl trece prin „furcile caudine” ale ironiei.

Metonimia este o altă figură frecvent utilizată în romanele deceniului nouă, deoarece ea a oferit scriitorilor posibilitatea de a se ocupa în profunzime de consecințele pe care le-au avut diverse evenimente sociale și politice asupra mentalului popular. Prozatorii au preferat să evite evocarea cauzelor, prezentând efectele lor în planul relațiilor umane și al psihologiei indivizilor. Complexitatea psihicului uman a oferit posibilitatea imediată de a explica gesturile bizare ale eroilor care trăiesc în socialism, atitudinile lor neobișnuite, frecvența manifestărilor de declasare și degradare psihică, evoluțiile lor absurde (pe alocuri monstruoase). Substituind cauza prin efect, romanele nu au mai trezit, în mod automat, vigilența cenzurii.

În urma analizei întreprinse asupra limbajului, a rezultat că una dintre dilemele romanului – extra sau intra-vertire, realism sau lirism, fenomenologic sau ideologic – a fost tradusă de textualiștii optzeciști prin sintagme precum „literatura ca viață” sau „viața ca literatură”, scriitura ca existență sau existența ca scriitură, textul ca realitate sau realitatea ca text. În deplină consonanță cu modelul său teoretic (cum se întâmplă în cărțile lui Mircea Nedelciu), romanul de acest tip este, în același timp, și realist, și liric, și fenomenologic, și ideologic.

Scriitura în *statu nascendi*, textul autoreferențial și autoreflexiv, nota ironică și saturația livrescă, tentația de eseizare și comentariul în comentariu caracterizează proza lui Bedros Horasangian, Mircea Nedelciu, Cristian Teodorescu, George Cușnarencu. Ei au revitalizat povestea cu oameni, lucruri și întâmplări care ar putea conduce la reactualizarea lecturii și deci, în primul rând, a romanului chiar dacă acesta este „deconstruit”, fragmentar, ideologic, cerebralizat, conectat la propria scriere. Nu trebuie, însă, să uităm că principalul protagonist al prozei lui D.R. Popescu este *stilul* sau că Nicolae Breban impregnează romanelor sale o viziune uneori onirică, alteori dostoievskiană.

Ne-am ocupat, în capitolul final al lucrării – *Preliminarii la o redescoperire a funcției receptorului* – de poziția criticii literare față de limbajul romanelor optzeciste și am constatat că aceasta a fost contradictorie, mai ales, față de „prozatorii tineri” ai generației ’80, iar acest fapt are explicații ce depășesc conjunctura literară. Avem, pe de-o parte, „realiștii” (Cristian Teodorescu fiind unul recunoscut de toți exegeții), iar de cealaltă, „radicalii” (Mircea Nedelciu, Gheorghe Crăciun), ei deosebindu-se prin practica scrisului lor. Pentru Gheorghe Crăciun, spre exemplu, a scrie înseamnă a-ți cunoaște, elibera, conștientiza trupul care devine astfel o metaforă productivă în proza sa. Pentru prozator, instanța generatoare și ordonatoare de text nu se află la nivelul acestuia, nici la cel al practicii textuale, textul nu se scrie, nu este scris, ci scrie trupul. Poziția lui este cu totul originală datorită faptului că textualismul este salvat de la sterilitate și transformat într-un instrument de exploatare – de sine și a lumii.

Sintagma sub care Mircea Nedelciu își așează demersul scriitoricesc este aceea de „inginerie textuală” prin care înțelege o formă de participare la o construcție în plan uman prin intermediul textului. El urmărește o permanentă demascare a relativismului instanțelor / codurilor / textelor care are ca scop final dezalienarea cititorului, căruia încearcă să-i ofere instrumentele pentru a dejuca manipularea și a se construi pe sine.

Opiniile criticilor literari, pe care le-am sintetizat în ultimul capitol al tezei, au avut în vedere mai puțin limbajul metaforic și mai mult elementele de structură și compoziție. Dacă în exegezele publicate în contemporaneitatea romanelor, nu au existat prea multe păreri diferite despre mijloacele de expresivitate, în cele publicate după 1990 se remarcă o pluralitate de viziuni asupra aceluiași aspect. Acest lucru se explică și prin faptul că, așa cum romanul s-a eliberat de cenzură, și critica literară s-a debarasat de multe din prejudecățile și piedicile care o constrânseseră anterior. Exegeții au devenit și mai conștienți de faptul că, în definitiv, scopul criticii este acela de a trezi în cititor apetitul pentru lectură.

Astfel, în studiile sau articolele dedicate fenomenului postmodern, s-a observat că limbajul utilizat de romancierii este o încercare de a capta cititorul, chiar în afara unei comunicări reale. Toate procedeele specifice scriiturii acestora – rescrierea parodică, mimarea diverselor stiluri și coduri culturale, ironia, amestecul planurilor narrative – farmecă lectorul, modificând perspectiva acestuia asupra lumii și, implicit, fizionomia literaturii.

Cercetarea întreprinsă demonstrează faptul că, în romanul anilor '80, asistăm la o reînnoire a esteticii și a modalităților de expresie, mai ales în romanele textualiste și postmoderne. Preocuparea majoră, a prozatorilor acestei perioade, se îndreaptă asupra stilului, a figurilor imaginației, a plasticității limbajului, prin folosirea unei recuzite stilistice specifice, care să deosebească scriitura proprie de operele literare existente până în acel moment. Investigarea metaforicității romanelor dezvăluie faptul că prozatorii au dovedit o deosebită măiestrie în a construi, cu bună știință, un univers stilistic individual, care să le ofere posibilitatea de a-și apropia cititorul și de a-l face partener de dialog.

Operele prozatorilor români nu reprezintă doar un moment în evoluția literaturii noastre; ele constituie, prin unitatea lor în diversitate, o imagine cuprinzătoare a ceea ce a însemnat optzecismul în evoluția literaturii române, însumând o întregă etapă de revalorizare a mijloacelor de expresie prin depășirea romanului realist-socialist, care a generat, în epocă, o nouă criză a criteriului estetic în literatură. Pornind de la această abordare, s-a urmărit evidențierea particularităților expresive ale limbajului romanului românesc al anilor '80, luându-se în considerație frecvența unor mijloace artistice (metafora, metonimia, alegoria, parabola, ironia), pentru a se constata în ce măsură operele analizate utilizează potențialul stilistic al limbii române.

Prin analiza limbajului metaforic al romanului românesc al anilor '80, am intenționat să demonstrăm că interesul pentru acest gen proteic nu a dispărut, că la distanță de aproape două decenii, textele suscită un viu interes celui care dorește să se aplece asupra elementelor de factură expresivă. În perioada actuală, când, din păcate, nu se mai acordă atenție factorului cultural, revenirea la o perioadă extrem de productivă a literaturii române, este o datorie de onoare. Aplecarea riguroasă asupra limbajului romanelor optzeciste, scoate la iveală contribuția lor la reșezarea elementelor de expresivitate ale limbii române în locul din care fuseseră smulse de literatura proletcultistă.

Fără a avea pretenția de a se proclama un studiu exhaustiv, cercetarea este singulară datorită atenției acordate palierului stilistic al romanelor anilor '80, a cărui analiză i-a preocupat mai puțin pe exegeți. Am pus în evidență, astfel, expresivitatea latentă a listelor, a epistolelor, a glisării între diferitele registre ale limbii și între diferitele tipuri de discurs (direct, indirect, indirect liber), insistând asupra faptului că teme și motivele utilizate de prozatori sunt pretexte pentru a valoriza potențialul limbii române de a capta lumea în text, romanul devenind un „joc secund”, mai pur și mai dinamic.

BIBLIOGRAFIE

1. Aristotel, *Poetica*, București, Editura Academiei Române, 1965.
2. Adameșteanu, Gabriela, *Dimineața pierdută*, Iași, Editura Polirom, 2003.
3. Agopian, Ștefan, *Manualul întâmplărilor*, București, Editura Cartea Românească, 1984.
4. *Idem*, *Sara*, București, Editura Eminescu, 1987.
5. *Idem*, *Tache de catifea*, Iași, Editura Polirom, 2004.
6. *Idem*, *Tobit*, București, Editura Eminescu, 1983.
7. Angelescu, Silviu, *Calpuzanii*, București, Editura Humanitas, 1999.
8. Barbu, Eugen, *Săptămâna nebunilor*, București, Editura Fundației "România Mare", 2003.
9. Barbu, Marian, *Aspecte ale romanului românesc contemporan*, vol. I, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1993.
10. *Idem*, *Aspecte ale romanului românesc contemporan*, vol. II, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1995.
11. Barthes, Roland, *Placerea textului*, Cluj-Napoca, Editura Echinocțiu, 1994.
12. *Idem*, *Romanul scriiturii*, București, Editura Univers, 1987.
13. Breban, Nicolae, *Don Juan*, București, Editura Cartea Românească, 1981.
14. Buzura, Augustin, *Vocile nopții*, București, Editura Universală, 1999.
15. *Idem*, *Refugii*, București, Editura Corint, 2005.
16. *Idem*, *Drumul cenușii*, București, Editura Gramar, 2000.
17. Călinescu, Matei, *Despre postmodernism*, în vol. *Cinci fețe ale modernității*, Editura Univers, București, 1996.

18. Caracostea, Dumitru, *Expresivitatea limbii române*, Iași, Editura Polirom, 2000.
19. Călinescu, Matei, *Cinci fețe ale modernității. Modernism, avangardă, decadență, Kitsch, postmodernism*, București, Editura Univers, 1995.
20. Cărtărescu, Mircea, *Postmodernismul românesc*, București, Editura Humanitas, 1999.
21. Cornea, Paul, *Introducere în teoria lecturii*, Iași, Editura Polirom, 1998.
22. Coteanu, Ion, *Considerații asupra structurii stilistice a limbii*, în vol. *Probleme de lingvistică generală, IV*, București, Editura Academiei Române, 1962.
23. *Idem*, *Stilistica funcțională a limbii române, I-II*, București, Editura Academiei Române, 1973, 1985.
24. Crăciun, Gheorghe, *Competiția continuă. Generația '80 în texte teoretice*, Pitești, Editura Paralela 45, 1999.
25. *Idem*, *Compunere cu paralele inegale*, București, Editura Cartea Românească, 1988.
26. Cristea, Valeriu, *Fereastra criticului*, București, Editura Cartea Românească, 1987.
27. Crohmălniceanu, Ovid S., *Al doilea suflu*, București, Editura Cartea Românească, 1989.
28. Cușnarencu, George, *Tangoul memoriei*, București, Editura Albatros, 1988.
29. Gânscă, Crenguța, *Opera lui Marin Sorescu*, Pitești, Editura Paralela 45, 2002.
30. Genette, Gérard, *Figuri*, București, Editura Univers, 1978.
31. Grecu, Victor, V., *Limba română contemporană*, ed. I, București, Tipografia Universității București, 1974; ed. a II-a, vol. II, Sibiu, Editura Alma Mater, 2002.
32. Grupul μ , *Retorica generală*, București, Editura Univers, 1974.
33. Horasangian, Bedros, *În larg*, București, Editura Eminescu, 1989.
34. *Idem*, *Sala de așteptare*, București, Editura Cartea Românească, 1987.
35. Hutchenon, Linda, *Poetica postmodernismului*, București, Editura Univers, 1997.
36. Irimia, Dumitru, *Introducere în stilistică*, Iași, Editura Polirom, 1999.

37. Iser, Wolfgang, *Actul lecturii. O teorie a efectului estetic*, Pitești, Editura Paralela 45, 2006.
38. Jakobson, Roman, *Lingvistică și poetică în Probleme de stilistică. Culegere de articole*, București, Editura Științifică, 1964.
39. Magheru, Paul, *Noțiuni de stil și compoziție*, București, Editura Coresi, 1991.
40. Manolescu, Nicolae, *Literatura română postbelică. Lista lui Manolescu*, vol. II, Brașov, Editura Aula, 2001.
41. Munteanu, Ștefan, *Stil și expresivitate poetică*, București, Editura Științifică, 1972.
42. Mușat, Carmen, *Perspective asupra romanului românesc contemporan și alte ficțiuni teoretice*, Pitești, Editura Paralela 45, 1998.
43. Nedelciu, Mircea, *Tratament fabulatoriu*, București, Editura Cartea Românească, 1986.
44. *Idem*, *Zmeura de câmpie (roman împotriva memoriei)*, Editura Gramar, București, 1999.
45. Negrici, Eugen, *Literatura română sub comunism. Proza*, București, Editura Fundației Pro, 2002.
46. *Idem*, *Expresivitatea involuntară*, București, Editura Cartea Românească, 1977.
47. Oancea, Ileana, *Istoria stilisticii românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.
48. Odangiu, Marian, *Romanul politic*, Timișoara, Editura Facla, 1984.
49. Olăreanu, Costache, *Avionul de hârtie*, București, Editura Cartea Românească, 1983.
50. *Idem*, *Cu cărțile pe iarbă*, București, Editura Militară, 1986.
51. *Idem*, *Cvintetul melancoliei*, București, Editura Cartea Românească, 1986.
52. *Idem*, *Ficțiune și infanterie*, București, Editura Cartea Românească, 1980.
53. Paler, Octavian, *Viața pe un peron*, București, Editura Corint, 2005.
54. Parpală-Afana, Emilia, *Introducere în stilistică*, Pitești, Editura Paralela 45, 1998.
55. Popescu, D.R., *Viața și oprea lui Tiron B. Iepurele șchiop*, București, Editura Cartea Românească, 1980.

56. *Idem, Viața și opera lui Tiron B. Podul de gheață*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1982.
57. Preda, Marin, *Cel mai iubit dintre pământeni*, București, Editura Cartea Românească, 1987.
58. Preda, Sorin, *Parțial color*, București, Editura Cartea Românească, 1985.
59. Ricoeur, Paul, *Metafora vie*, București, Editura Univers, 1984.
60. Roznoveanu, Mirela, *Dumitru Radu Popescu*, București, Editura Albatros, 1981.
61. Sălcudeanu, Petre, *Biblioteca din Alexandria*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1992.
62. Sasu, Aurel, Vartic, Mariana, *Romanul românesc în interviuri. O istorie autobiografică*, București, Editura Minerva, 1985.
63. Simion, Eugen, *Scriitori români de azi*, vol. III, București, Editura Cartea Românească, 1984.
64. *Idem, Scriitori români de azi*, vol. IV, București, Editura Cartea Românească, 1989.
65. Sorescu, Marin, *Viziunea viziunii*, București, Editura Albatros, 1982.
66. Ștefănescu, Alex., *Istoria literaturii române contemporane*, București, Editura Mașina de scris, 2005.
67. Teodorescu, Cristian, *Tainele inimei*, București, Editura Cartea Românească, 1988.
68. Titel, Sorin, *Femeie iată fiul tău!*, București, Editura Cartea Românească, 1983.
69. Todorov, Tzvetan, *Teorii ale simbolului*, București, Editura Univers, 1983.
70. Teposu, Radu G., *Istoria tragică și grotescă a întunecatului deceniu literar nouă*, București, Editura Cartea Românească, 2006.
71. Ungureanu, Cornel, *Proza românească de azi*, București, Editura Cartea Românească, 1985.
72. Vianu, Tudor, *Arta prozatorilor români*, București, Editura Minerva, 1988.
73. Vlad, Alexandru, *Frigul verii*, București, Editura Militară, 1985.
74. Vlad, Ion, *Lectura romanului*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983.

75. Zăciu, Mircea, *Cu cărțile pe masă*, București, Editura Cartea Românească, 1981.
76. * * * *Dicționarul esențial al scriitorilor români*, București, Editura Albatros, 2000
77. * * * *Elemente de lingvistică structurală*, București, Editura Științifică, 1967
78. * * * *Poetică și stilistică. Orientări moderne*, Prolegomene și antologie de Mihail Nasta și Sorin Alexandrescu, București, Editura Univers, 1972.
79. * * * *Probleme de stilistică*, București, Editura Științifică, 1964.
80. * * * *Studii de limbă și stil*, Timișoara, Editura Facla, 1973.
81. * * * *Studii de poetică și stilistică*, București, Editura pentru Literatură, 1966.
82. * * * *Studii de stilistică, poetică și semiotică*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980.